UDK: 159.9:316.6

O‘ZBEKISTONDA REFLEKSIV TAFAKKUR VA SHAXSNING HAYOTIY STRATEGIYASI: KONSEPTUAL MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Obidova Dilnoza Maqsud qizi,
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

XXI asr globallashuv, jadal raqamlashtirish va yuqori raqobat davri sifatida inson hayotining turli jabhalariga sezilarli o‘zgarishlar kiritmoqda. Zamonaviy jamiyatda shaxs nafaqat tashqi muhitdagi tezkor o‘zgarishlarga moslashishi, balki o‘zining ichki imkoniyat va resurslarini to‘g‘ri baholagan holda uzoq muddatli, izchil va barqaror hayot strategiyasini belgilashi zarur.

Biroq uzluksiz axborot oqimi, ijtimoiy tarmoqlardagi bosim, turli ijtimoiy stereotiplar hamda hayot sur’atining keskin tezlashishi ayrim hollarda shaxsning chuqur tahliliy fikrlash imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Natijada inson o‘z xatti-harakatlari, qarorlari va kelajak maqsadlarini yetarlicha anglamagan holda situativ qarorlar qabul qilishi ehtimoli ortadi. Mazkur murakkab ijtimoiy-psixologik sharoit shaxsda refleksiv tafakkur va refleksiv kompetensiyani rivojlantirish masalasining dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Refleksiv tafakkur shaxsning o‘z fikrlash jarayonlari, hissiy holatlari, qadriyatlari, motivlari va qaror qabul qilish mexanizmlarini anglash, tahlil qilish hamda zarur hollarda qayta baholash qobiliyatini ifodalaydi. Shu nuqtayi nazardan, refleksiya faqat o‘tmish tajribasini eslash yoki yo‘l qo‘yilgan xatolarni tahlil qilish bilan cheklanmaydi. U shaxsning o‘z faoliyati va hayotiy tanlovlariga ongli munosabatini shakllantiruvchi murakkab psixologik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Refleksiv tafakkur rivojlangan shaxs o‘zining kuchli va zaif jihatlarini anglash, mavjud imkoniyatlarini baholash, hayotiy maqsadlarini aniqlashtirish va kelajakdagi faoliyatini rejalashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu jihatdan refleksiya shaxsga o‘z hayotiy trayektoriyasini ongli ravishda loyihalash va uni tashqi bosimlar hamda stereotiplardan nisbatan mustaqil tarzda qurish imkonini beradi.

Aksincha, refleksiv kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi hayotiy maqsadlarning noaniqligi, vaziyatga bog‘liq qarorlar qabul qilish, tashqi ijtimoiy ta’sirlarga yuqori darajada berilish va shaxsiy hayot yo‘nalishining beqarorligiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli refleksiv tafakkur shaxsning hayotiy strategiyasini shakllantiruvchi muhim psixologik resurslardan biri sifatida qaralishi mumkin.

Refleksiv tafakkur va shaxsning o‘z-o‘zini anglashi masalalari O‘zbekiston psixologiya fanida ham turli yo‘nalishlarda o‘rganilgan. Xususan, mazkur muammo

psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va falsafa fanlari doirasida tadqiq etib kelinmoqda.

O‘zbekistonda tafakkur psixologiyasi va o‘z-o‘zini anglash muammolarini tadqiq etgan yetakchi olimlardan biri E.G‘oziyevdir. Olimning ilmiy qarashlarida insonning tafakkur subyekti sifatidagi faoliyati, o‘z-o‘zini anglashi va o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi muhim o‘rin egallaydi. Refleksiv tahlil shaxsga muammoli vaziyatlarni anglash, mavjud tajribani qayta baholash va kelgusidagi faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etish imkonini beruvchi mexanizm sifatida qaraladi. E.G‘oziyevning “Tafakkur psixologiyasi” asarida tafakkur jarayonlari hamda aqliy faoliyatni nazorat qilishning psixologik qonuniyatlari yoritilgan. “Umumiy psixologiya” asarida esa shaxsning “Men” konsepsiyasi, o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy munosabatlar masalalariga e’tibor qaratilgan [1; 2].

Psixologiya fanlari doktori, professor V.M. Karimovaning ilmiy tadqiqotlarida esa refleksiya shaxsning ijtimoiy muhitdagi o‘zaro munosabatlari, ijtimoiy rollarni anglash va bajarish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Uning tadqiqotlarida shaxsning ijtimoiy moslashuvi, o‘z-o‘zini anglashi, jamiyatdagi mavqeyi va qadriyatlar tizimi muhim psixologik omillar sifatida talqin etiladi. Mazkur jihatlar shaxsning uzoq muddatli hayotiy maqsadlarini belgilashi va hayotiy strategiyasini shakllantirishida muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Zamonaviy tadqiqotchilardan Z.X. Kamalovaning “Bo‘lajak pedagogda kasbiy refleksiyani rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik shartlari” mavzusidagi dissertatsiyasida kasbiy refleksiya muammosining ilmiy-metodologik asoslari, bo‘lajak pedagogdagi kasbiy refleksiyaning tarkibiy tuzilishi va uni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik shartlari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida refleksiv bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ijtimoiy-psixologik trening dasturi ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan [4].

D.B. Norqo‘ziyevning “Shaxsda hayotiy strategiya shakllanishining psixologik xususiyatlari” mavzusidagi tadqiqotida esa hayotiy strategiya fenomenining psixologiyada o‘rganilish tarixi, uni tadqiq etish metodologiyasi va metodlari, shuningdek, shaxs hayotiy strategiyasining shakllanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillar atroflicha tahlil qilingan [5].

Yuqoridagi ilmiy qarashlar asosida refleksiv tafakkur va shaxsning hayotiy strategiyasi o‘rtasida uzviy psixologik bog‘liqlik mavjudligini ko‘rish mumkin. Refleksiya shaxsning o‘z tajribasi, imkoniyatlari, ehtiyojlari va qadriyatlarini anglashiga xizmat qilsa, hayotiy strategiya ushbu anglangan imkoniyat va qadriyatlar asosida kelajak faoliyatining yo‘nalishini belgilashni nazarda tutadi.

Bugungi shiddatli axborot oqimi sharoitida refleksiv tafakkur shaxsning hayotiy strategiyasini shakllantiruvchi muhim kognitiv va shaxsiy resurs sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bunday tafakkur shaxsga tashqi ijtimoiy bosim va vaziyatning bevosita ta’siriga berilib ketmasdan, o‘zining ichki ehtiyojlari, imkoniyatlari va qadriyatlarini tahlil qilgan holda qaror qabul qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, refleksiv kompetensiyani rivojlantirish masalasini faqat individual psixologik jarayon sifatida emas, balki ta’lim, kasbiy faoliyat va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq kompleks jarayon sifatida o‘rganish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, yoshlarning kasbiy va hayotiy yo‘nalishini belgilashida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish ularning o‘z imkoniyatlarini real baholashi, maqsadlarini aniqlashtirishi va uzoq muddatli rejalar tuzishiga yordam beradi.

Umuman olganda, refleksiv tafakkur shaxsning o‘z-o‘zini anglash, hayotiy maqsadlarini belgilash va kelajak faoliyatini ongli ravishda rejalashtirish jarayonlarining muhim psixologik asoslaridan biridir. O‘zbekiston psixologiya maktabi vakillari va zamonaviy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari refleksiya, kasbiy refleksiya va hayotiy strategiya muammolarining o‘zaro bog‘liqligini tadqiq etish uchun muhim nazariy va amaliy asos yaratadi.

Zamonaviy jamiyatda shaxsning refleksiv imkoniyatlarini rivojlantirish uning ijtimoiy moslashuvi, kasbiy rivojlanishi, mustaqil qaror qabul qilishi va hayotiy maqsadlarini izchil amalga oshirishiga xizmat qilishi mumkin. Shu bois ta’lim jarayonida, ayniqsa, yoshlarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan psixologik-pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘oziyev E.G‘. Tafakkur psixologiyasi**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1990. – 184 b.
2. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya**.** 1–2-kitoblar. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya: Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 172 b.
4. Kamalova Z.X. Bo‘lajak pedagogda kasbiy refleksiyani rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik shartlari: Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021.
5. Norqo‘ziyev D.B. Shaxsda hayotiy strategiya shakllanishining psixologik xususiyatlari: Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022.